

OSNOVNA ŠOLA KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA ŠOŠTANJ

Koroška cesta 7, 3325 Šoštanj

MLADI RAZISKOVALCI ZA RAZVOJ SAŠA REGIJ

RAZISKOVALNA NALOGA

MITI IN LEGENDE O GRADOVIH ŠALEŠKE DOLINE

Tematsko področje: ZGODOVINA

Avtorice:

Nika Milavec, 8. razred

Pia Pušnik, 8. razred

Karin Menhart, 8. razred

Mentorica:

Tanja Ferk, prof. razrednega pouka

Šoštanj, 2023

Raziskovalna naloga je bila opravljena na Osnovni šoli Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj.

Mentorica: Tanja Ferk, prof. razrednega pouka

Datum predstavitve: marec 2023

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD Osnovna šola Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj, šolsko leto 2022/2023

KG Gradovi/Velenjski grad/grad Šalek/Pusti grad/grad Forhtenek/legende in miti

AV PUŠNIK, Pia/MILAVEC, Nika/MENHART, Karin

SA FERK, Tanja

KZ 3325 Šoštanj, SLO, Koroška cesta 7

ZA Osnovna šola Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj

LI 2023

IN MITI IN LEGENDE O GRADOVIH

TD Raziskovalna naloga

OP VI., 39 str., 17 sl., 2 pril., 19 vir.

IJ sl

JI sl/en

AI Zgodbe o zgodovinskem dogajanju so pomemben del naše kulturne dediščine in kulturne identitete. Za raziskovalno nalogo smo se odločile, ker nas zanimajo gradovi in z njimi povezane legende in miti. Osredotočile smo se na Velenjski grad, grad Šalek, grad Forhtenek in nam najbližji Pusti grad. Podatke smo zbirale s pomočjo raziskovalnih pogovorov z muzejskimi svetovalci in kustosinjo. Da bi izvedele čim več, smo se najprej odpravile na Velenjski grad, kjer nam je pri izbiri svetovala muzejska svetovalka. Nekaj legend in zanimivosti smo izvedele tudi od domačinov. Ugotovile smo, da se v legendah in mitih pojavljajo teme o požarih, uničenju gradov, graščakih, tlačanih in kmetih.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND Osnovna šola Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj, 2022/2023

CX Castles/Velenjska Castle/Šalek Castle/Šoštanjski Castle/Forhtenek Castle/legends and myths

AU PUŠNIK, Pia/MILAVEC, Nika/MENHART, Karin

AA FERK, Tanja

PP 3325 Šoštanj, SLO, Koroška cesta 7

PB Osnovna šola Karla Destovnika-Kajuha Šoštanj

PY 2023

TI MYTS AND LEGENDS ABOUT CASTLES

DT reserch work

NO VI., 39 p., 17 fig., 2 ann., 19 ref.

LA sl

AL sl/en

AB Stories about historical events are an important part of our cultural heritage and cultural identity. We chose this research project because we are interested in castles and the legends and myths surrounding them. We focused on Velenje Castle, Šalek Castle, Forhtenek Castle and Pusti Castle, which is nearest to us. We collected the research data by talking to museum consultants and curators. In order to find out as much as possible, we first went to Velenje Castle, where its museum consultant advised us on our choices. We also learned about some legends and interesting facts from the locals. We found that the subjects of legends and myths are fires, castle destructions, castle lords, serfs and farmers.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
2	PREGLED OBJAV	3
2.1	KAJ JE GRAD?	3
2.2	VELENJSKI GRAD	3
2.3	GRAD ŠALEK	5
2.4	GRAD FORHTENEK	7
2.5	PUSTI GRAD	9
2.6	KAJ SO MITI IN LEGENDE?	11
2.7	LEGENDE IN MITI VELENJSKEGA GRADU	11
2.8	LEGENDE IN MITI GRADU ŠALEK	13
2.8.1	Zidanje Šaleškega gradu	13
2.8.2	Podzemeljski hodniki	13
2.8.3	Grajske postojanke	13
2.8.4	Turki oblegajo Šaleški grad	14
2.8.5	Strela uniči Šaleški grad	14
2.8.6	Šaleški graščak prekolne grad, ženo in hčere	14
2.8.7	Zakleta graščakinja	14
2.8.8	Grajski hlapec Jurij s Šaleškega gradu	14
2.9	LEGENDE IN MITI GRADU FORHTENEK	15
2.9.1	Pusta gora	15
2.9.2	Propad Forhteneškega gradu	15
2.10	LEGENDE PUSTEGA GRADU	15
2.10.1	O Pustem gradu in o jezeru	15
2.10.2	Dekle v Pustem gradu pri Šoštanju	16
2.10.3	Kača na Pustem gradu pri Šoštanju	16
2.10.4	Greh in kazen šoštanjkega graščaka	16
3	METODE DELA	18
4	METODOLOGIJA – INTERVJUJI	18
4.1	INTERVJU O VELENJSKEM GRADU Z GOSPO MATEJO MEVDED	18
4.2	INTERVJU O VELENJSKEM GRADU Z GOSPODOM MIRANOM APLINCEM 21	
4.3	INTERVJU O GRADU ŠALEK Z GOSPO ALMO JAVORNIK	22

4.4	INTERVJU O GRADU FORHTENEK Z GOSPODOM JERNEJEM HOZJANOM 22	
4.5	INTERVJU O PUSTEM GRADU Z GOSPODOM JERNEJEM HOZJANOM.....	25
4.6	INTERVJU O PUSTEM GRADU Z GOSPO ŠPELO POLES	27
5	OGLED GRADOV	29
5.1	OGLED VELENJSKEGA GRADU	29
5.2	OGLED GRADU ŠALEK.....	30
5.3	OGLED RAZVALIN FORHTENEKA.....	30
5.4	OGLED PUSTEGA GRADU	31
6	REZULTATI IN RAZPRAVA.....	32
6.1	PREVERJANJE HIPOTEZ.....	32
7	ZAKLJUČEK	33
8	POVZETEK.....	34
9	SUMMARY	35
10	VIRI IN LITERATURA	36

KAZALO SLIK

Slika 1:	Velenjski grad	4
Slika 2:	Velenjski grad danes	5
Slika 3:	Grad Šalek.....	6
Slika 4:	Grad Šalek danes.....	7
Slika 5:	Grad Forhtenek	8
Slika 6:	Grad Forhtenek danes	9
Slika 7:	Pusti grad	10
Slika 8:	Pusti grad danes	11
Slika 9:	Velenjski grad	29
Slika 10:	Mlade raziskovalke pred gradom Velenje	29
Slika 11:	Grad Šalek.....	30
Slika 12:	Pot na grad Šalek	30
Slika 13:	Mesto, kjer je bil tunel	30
Slika 14:	Pogled z gradu Forhtenek	30
Slika 15:	grad Forhtenek danes	30
Slika 16:	Pusti grad	31

Slika 17: Razgled na Šoštanj s Pustega gradu.....	31
---	----

KAZALO PRILOG

Priloga A	38
Priloga B.....	38

1 UVOD

Za raziskovalno nalogo smo se odločile, ker nas zanima zgodovina gradov in zgodbe povezane z njimi, te pa so pomemben del naše kulturne dediščine. Opisale smo 4 gradove iz Šaleške doline, in sicer Velenjski grad, grad Šalek, Forhtenek in Pusti grad. Odpravile smo se na Velenjski grad, da bi izvedele čim več podatkov. Pri tem nam je pomagala kustosinja. Predlagala nam je knjige, v katerih smo našle podatke o gradovih ter mitih in legendah. Spoznale smo legende in mite o gradovih. Na Velenjskem gradu naj bi živel Kuningudna, ki so jo imeli za čarovnico in so jo zato vrgli v vodnjak na grajskem dvorišču. Grad Forhtenek so zgradili kmetje, ker pa je bilo to delo preveč naporno, so se preselili v druge kraje. Danes so še od Forhteneka ostale samo razvaline. Najmogočnejši grad v Šaleški dolini naj bi bil grad Šalek. Po njem je tudi poimenovana Šaleška dolina. Šalek je imel veliko podzemeljskih rovov oziroma hodnikov, ki naj bi se povezovali z drugimi gradovi. V Šaleški dolini je bilo jezero in Pusti grad je služil kot svetilnik, ki je čolnarjem ponoči kazal rešilno pot.

Ob pisanju raziskovalne naloge smo si postavile cilje; najti čim več mitov in legend o gradovih v naši okolici, na kratko predstaviti zgodovino gradov, si jih ogledati, pridobiti informacije s pomočjo intervjujev od muzejskih svetovalcev in kustosov, izvedeti kakšne zgodovinske zanimivosti od prebivalcev v bližini gradov.

HIPOTEZE

H1: O legendah in mitih o gradovih Šaleške doline obstaja veliko literature.

H2: Muzejski svetovalci in drugi zaposleni v muzejih vedo vsaj kakšno legendo ali mit in dobro poznajo zgodovino gradov.

H3: V legendah in mitih najdemo predvsem teme o kmetih, graščakih, skrivnih rovih in o uničenju gradov.

H4: Največ legend in mitov je o Velenjskem gradu.

2 PREGLED OBJAV

S pomočjo literature smo opisale gradove in poiskale mite in legende o njih. Opisale smo Velenjski grad, Pusti grad, grad Forhtenek ter grad Šalek. Odšle smo na Velenjski grad, kjer smo pobrscale po njihovih knjižnih policah in našle literaturo o naši temi. Opravile smo intervjuje z muzejskimi svetovalci in kustosinjo, v katerem smo jih spraševale o značilnostih in zanimivostih posameznega gradu in o poznavanju legend in mitov.

2.1 KAJ JE GRAD?

Grad je vrsta utrjene zgradbe, zgrajene v Evropi in na Bližnjem vzhodu v srednjem veku. Začetek gradnje gradov v Evropi sega v 9. in 10. stoletje. Številni gradovi so bili najprej zgrajeni iz zemlje in lesa, kasneje pa iz kamna.

Je zgodovinski, kulturnozgodovinski in arhitekturni fenomen. Gre za utrjen stavbni kompleks, ki običajno stoji na danes naravno ali umetno zavarovanem območju.

Grad je bil dom fevdalnega gospoda in njegovega namestnika in je opravljal tudi funkcijo središča fevdalne zemljiške posesti. Svoj pomen je izgubil kot stavba v 17. stoletju.

2.2 VELENJSKI GRAD

Grad leži na strmi skalni kopi. Je 60 m višje od mesta Velenje, ima okrog 450 m nadmorske višine. Je eden od najbolj ohranjenih gradov v Sloveniji. Star je približno 700 let.

Najverjetneje je bil zgrajen v 13. stoletju.

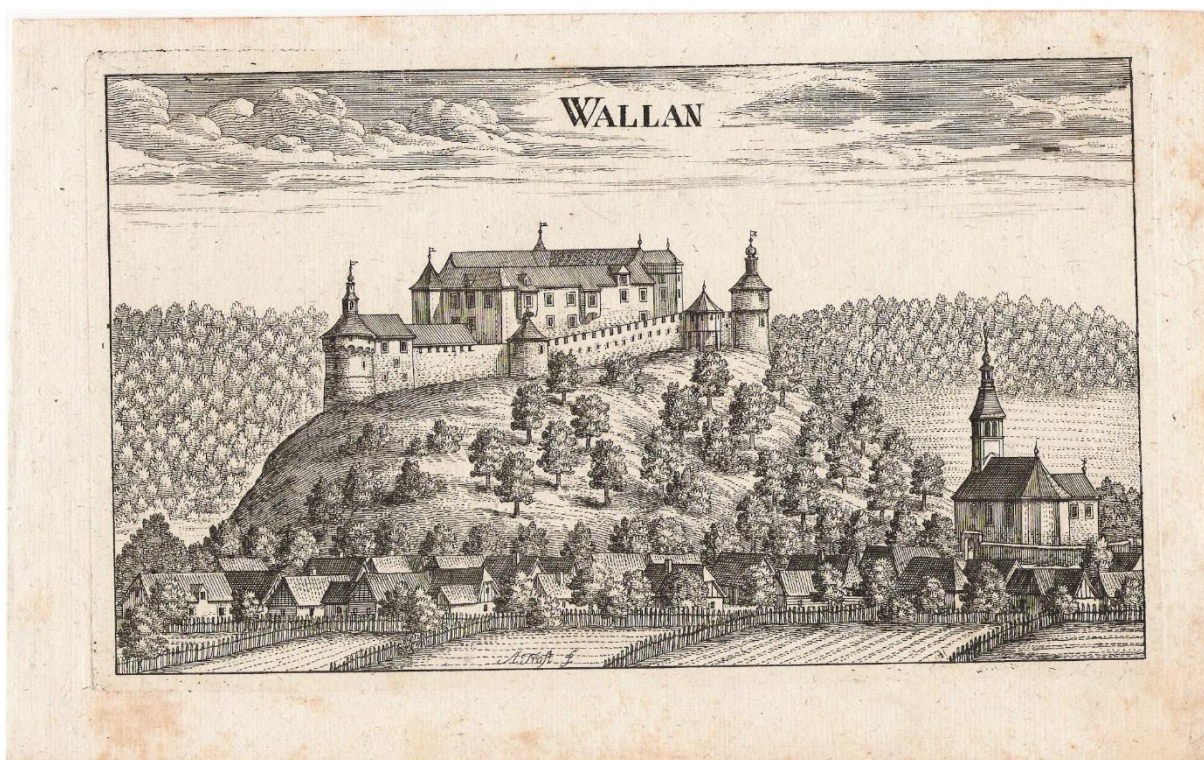
Je tipična vojaško-stanovanjska utrdba. Skozi stoletja so grad večkrat spreminjali in dograjevali, današnjo podobo je dobil v 16. stoletju značilno oblikovane izlivnice za smolo in tipične pravokotne line ali strelnice. Okna so povsem enake oblike. Tipični profil, ki ga kažejo renesančna okna, ima tudi portal v vhodnem stolpu. Med izgradnjo novega obzidja se je tudi naredila pot, ki jo mora obiskovalec prehoditi, da pride do grajskega vhoda.

Velenjski grad je svojo podobo spreminjal vse do 18. stoletja. Čeprav se je notranje opreme ohranilo zelo malo, se je njegova arhitekturna podoba v celoti ohranila. Imel je tudi dvizni most, a so ga sredi 19. stoletja odstranili.

V 17. stoletju so uporni kmetje zavzeli, oplenili in razdejali skoraj vse gradove v Šaleški dolini, le Velenjski grad se je s svojimi hlapci uspešno obranil. Grad je bil zelo dobro zavarovan in utrjen. Iz tega stoletja imamo tudi poročilo o dvakratnem napadu Turkov na grad. Napadalci pri tem niso imeli uspeha.

Grad je imel veliko lastnikov. Med njimi so bili gospodje Kunšperški (do 14. stoletja), rodbina Wagen-Liechtenberški (16. stoletja), rodbina Adamovich (1858–1918), goriška plemiška rodbina Coronini-Cronberg (1918–1943).

Po 2. svetovni vojni je grad postal državna last. Prvotno so bila tu rudarska stanovanja. Leta 1957 se je začel postopno preurejati v muzej. V gradu so bili prostori muzeja slovenskih premogovnikov, ki se je kasneje zaradi širšega področja delovanja preimenoval v Muzej Velenje.

Slika 1: Velenjski grad

Slika 2: Velenjski grad danes
(Foto: Ferk T.)

2.3 GRAD ŠALEK

Grad Šalek leži v Mestni občini Velenje, na SV robu dolinskega dna Šaleške doline. Njegova lega ga je strateško in geografsko varovala in mu dajala velike prednosti pri nadzoru nad dolino. Po njem je imenovana celotna Šaleška dolina. Grad se je prvič omenjal leta 1278 kot haus Schalekke.

V tem času je že bil v rokah krške škofije. Na gradu so takrat gospodovali Šaleški vitezi. Leta 1314 je vitez Nikolaj Šaleški prodal utrdbo svojemu sosedu Otonu Ekenštajnskemu. Krški škof Lovrenc je v Vitanju leta 1335 grad in njegovo posest podelil v fevd svobodnemu gospodu Frideriku Žovneškemu. Tako so po letu 1341 grad imeli Celjski grofje, ki pa so ga oddajali svojim vitezom naprej v sekundarni fevd. Kot sekundarni fevdniki so na gradu najdaljši čas bivali vitezi Rifniški, ki so ga upravljali od leta 1371. Grad je po izumrtju Celjskih grofov leta 1456 prešel v deželnoknežje roke, ti pa so ga nato prodali naprej.

Leta 1575 pa se v šoštanjskem urbarju omenja kot njegov lastnik Erazem Raumschüssel. V naslednjih desetletjih je grad večkrat menjal lastnike. Leta 1722 so lastniki baroni Maurburgi, leta 1732 pa baron Johan Jožef Gabelkhoven, ki je gosposčino združil z gradom Turn pri Velenju. Okoli leta 1770 je grad Šalek pogorel in bil opuščen in je danes v razvalinah.

Pripovedujejo, da so v tistem letu nekega popoldneva v gradu plesali. Divjala je nevihta in v grad je treščila strela. A ljudje niso opazili požara, dokler ni bila vsa streha, ki je bila narejena iz skodel, v plamenu. Takrat je grad zgorel in niso ga več obnavljali.

Do danes se je ohranil le še nekoč petnadstropen trikoten obrambni stolp, izjemen tako v slovenskem kot širšem evropskem prostoru. Njegov trikotni tloris je posebna značilnost stolpa in je kot tak edinstven v slovenskem in evropskem prostoru.

Slika 3: Grad Šalek

Slika 4: Grad Šalek danes
(Foto: Pušnik P.)

2.4 GRAD FORHTENEK

Grad Forhtenek se je nahajal na strmi, skalnati vzpetini nad potokom Velunja v naselju Ravne pri Šoštanju. (Stopar, 1993) Danes so tam le še razvaline. Najprej so grad v letu 1317 imenovali Fuerhtenek. V letu 1328 se je omenjal kot Furtnek, 1334 Fuerthnekh in 1336 Furtenek. (Stopar, 1993)

Ko so gradili grad, je bilo to zelo težko obdobje za kmete, saj so jih mučili s težkim delom. Zato se je tudi veliko ljudi preselilo v druge kraje.

Tik pod gradom je studenec, kjer je bil grajski ribnik. Pod ribnikom naj bi bil podzemeljski hodnik, ki je vodil do gradu. (Gradovi Slovenije, 2019)

V ravenski cerkvici je manjši srebrn zvon, ki ima lep in močan glas. (Gradovi Slovenije, 2019) Ta zvon je bil nekoč v Forhteneški grajski cerkvici. Najprej je bil Forhtenek last šentpavelskega samostana, ki ga je konec 13. stoletja tudi pozidal. (Stopar, 1993) Kasneje so ga dali v fevd

Vovbrškim grofom. Ko so ti grofje izumrli, so ga dobili v last Žovneški gospodje. Leta 1356 ga je od Celjskih grofov dobil v zajem Jošt Forhteneški. (Stopar, 1993) Forhteneški so se odselili z gradu, saj so se odločili začeti življenje kot poklicni graščaki in vitezi na gradovih Celjskih grofov. Ko so leta 1456 Celjski grofje umrli, je grad prešel v last Habsburžanov. Grad je bil kar dobro zaščiten, imel je 5 ročnih topov in nekaj smodnika ter krogel. Na gradu so bili nato do leta 1603 Hans Leysser in njegovi dediči. Leta 1635 so grad uničili, oropali in poškodovali uporni kmetje in od takrat naprej so do danes ostale le še ruševine. Opazni so še ostanki vodnjaka, ruševine gradu ... Ostanki so vidni po razsežni kopi nad naseljem. Legenda pripoveduje, da ko je graščak začutil, da bo kmalu umrl, je razdelil ozemlje zgornjih Raven med svoje sinove (Miha, Gregor, Jakob in Jernej). Od takrat so se po njih ohranila domača ravenska imena, npr. pr Mihaču ...

Slika 5: Grad Forhtenek

Slika 6: Grad Forhtenek danes

2.5 PUSTI GRAD

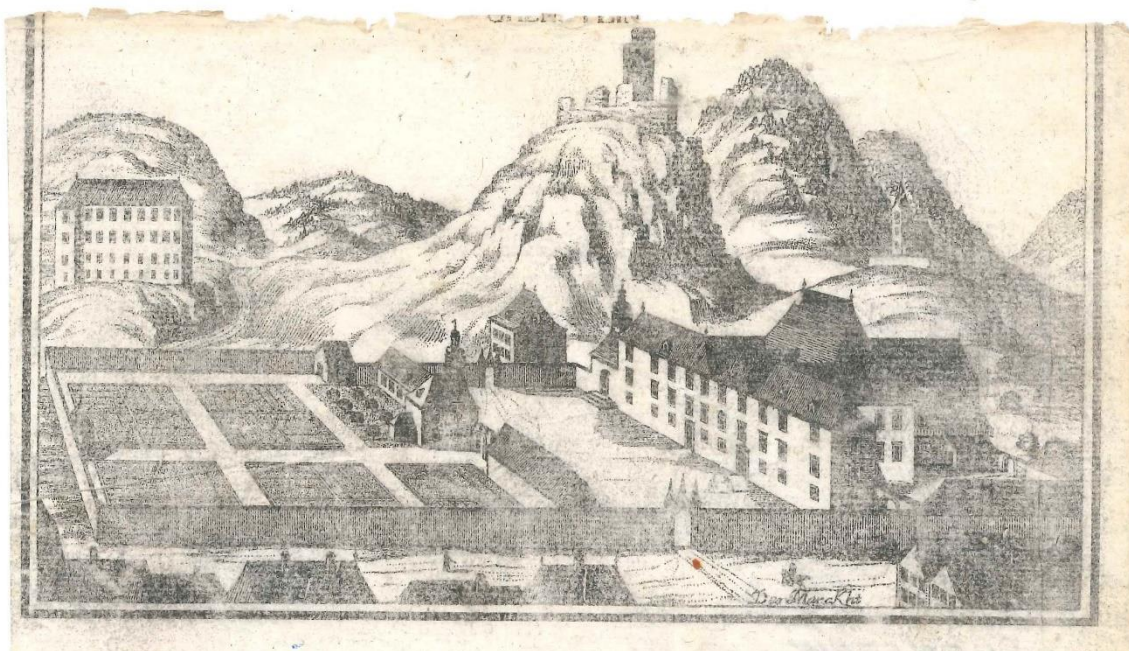
Eden izmed treh gradov v občini Šoštanj je Pusti grad. Pusti grad je najstarejši med njimi in stoji sredi strmega pobočja nad mestom Šoštanj, v zahodnem delu Šaleške doline ob spodnjem toku reke Pake. Nemško ime gradu je Schönstein, po katerem je prirejeno tudi slovensko ime. V dobesebnem prevodu pomeni lep kamen, torej lepi grad. Drugače je z domačim imenom Pusti grad, ki je nastalo šele potem, ko je bil grad že razvaljen oziroma opustel.

Kdaj so zgradili ta grad, ni znano. Najbrž je bil zgrajen v drugi polovici 12. stoletja na fevdni posesti Šentpavelskega samostana, vendar graditelji niso znani. Sam grad se v listinah izrecno omenja šele leta 1318 kot »purch Schönstein«. Grad je skozi zgodovino večkrat menjal lastnike, porušen pa je bil že v 15. stoletju, verjetno s strani Turkov. Obstajajo zapisi oz. teorije, da naj bi v bojih s Habsburžani Celjani sami delno porušili Šoštanj. Kasneje se še omenja Šoštanjski gradiščan, ampak le do začetka 16. stoletja, ko je nastopil njegov propad.

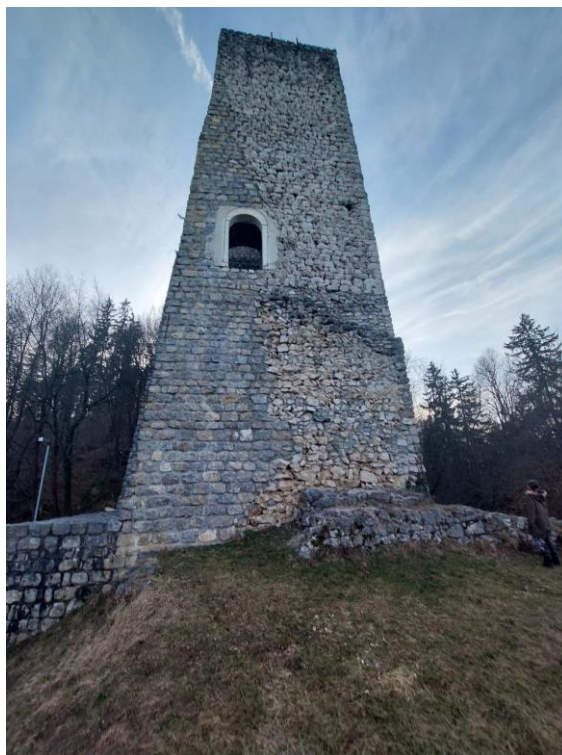
Pod gradom so konec 16. stoletja ali v začetku 17. stoletja zgradili večjo stavbo – graščino Turn, ki je bila na začetku kašča. Ko je leta 1734 pogorel šoštanjski Mestni grad, od katerega danes ni ostalo nobenih razvalin, so v kaščo prestavili sedež gosposčine in jo preuredili v plemiško domovanje. V letih pred in po 2. svetovni vojni so bila v zgradbi stanovanja delavcev tovarne usnja.

Pusti grad ima ohranjen samo še stolp romanske osnove ter manjše ostanke stanovanjskega dela. Ostanke stolpa pričajo o značilni romanski zasnovi pravilnih oblik.

Razvaline gradu so bile pred časom nekoliko zaščitene pred nadaljnjim propadanjem, saj je Pusti grad postal priljubljena sprehajalna in izletniška točka domačinov in obiskovalcev Šoštanja. Kljub temu da je od gradu ostalo le malo materialnih virov, ostaja Pusti grad ponos Šoštanja, po njem pa je poimenovano tudi lokalno društvo tabornikov (Rod Pusti grad Šoštanj).

Slika 7: Pusti grad

Slika 8: Pusti grad danes
(Foto: Menhart K.)

2.6 KAJ SO MITI IN LEGENDE?

Miti in legende so del ljudskega izročila, ki se prenašajo iz roda v rod. To pomeni, da ne moremo čisto verjeti legendam, saj so se pripovedovale iz roda v rod in je lahko vsakdo nekaj dodal oziroma si izmislil. V njih se skrivajo pestra zgodovinska dogajanja na domačih tleh. Miti in legende so pomembni za ohranjanje kulturne dediščine. Razlika med mitom in legendo je ta, da so miti fantastični dogodki, igra bogov s človeškimi izbranimi liki. V središču legend pa je človek, ki se je s svojimi herojskimi dejanji z ali brez pomoči božjih sil zapisal v ljudsko zgodovino.

2.7 LEGENDE IN MITI VELENJSKEGA GRADU

1. Kunigunda – čarovnica, vržena v vodnjak na grajskem dvorišču.

Zgodba o legendarni grajski gospodični Kunigundi je zaščitni znak velenjskega muzeja.

Nekoč naj bi na Velenjskem gradu živela Kunigunda. Po pripovedovanju nekaterih je bila grofična, po mnenju drugih spletična, bila je samska lepotica dolgih črnih las in dobrega srca. Ker naj bi znala čarati, so jo imeli za čarovnico. Ob sušah je lahko priklicala dež, ob močah sonce in ublažila je zmrzal. V muzeju na gradu hranijo pečnico, to je velik del peči v obliki hrastovega debla, verjetno iz 19. stoletja, okrašeno z vejicami in kačami. Na njen sta zapisani ime Kunigunde in letnica 1469. Vrgli so jo v vodnjak na grajskem dvorišču. Ko so ga pred leti čistili, so našli v njem »stekleno kroglo«, ki naj bi bila Kunigunda. Pravijo, da na gradu straši njen duh in morda je prav on grajskega oskrbnika od zadaj prejel za ramo, ko je zvečer zapuščal grad. Oskrbnik se je ozrl, a ni videl nikogar ... V nekdanjem stražarskem stolpu so v kamnitem zidu našli približno meter dolg šop prepletenih črnih las. Bili naj bi Kunigundini. Pokopana naj bi bila na starem šmarškem pokopališču. (Ažber, 2020)

2. Kunigunda grajska hči, zazidana v steno zaradi neprimerne ljubezni

Po drugi različici je bila Kunigunda lepa hči mogočnega graščaka. Snubci so prihajali iz vse dežele Kranjske, pa tudi z Laškega in Švabskega je koga zaneslo. Plemeniti mladeniči je niso prepričali, rajši je še naprej ždela v svoji sobi in se pogovarjala z doviljo. Nekega dne se je le zgodilo usodno srečanje; ko je z očetom graščakom v kočiji potovala proti letni rezidenci, se je zazrla v mladega fanta, ki je peljal gosi na semenj. Uročile so jo njegove lepe oči, ko sta se spogledala, pa je pretreslo tudi njega. Vnovič sta se uzrla v cerkvi na božično noč. Ko je on prepeval v cerkvenem zboru. Dovilja jo je svarila pred strogim očetom, a je nato le popustila želji varovanke in dovolila srečanje v grajskem parku, kjer sta si obljubila večno zvestobo. Usodno ljubezen je uničil pijani grajski vrtnar, ko je skrivnost zablebetal staremu pisarju, ta zlobnež pa je novico takoj nesel na uho strogemu graščaku. Oče ni prenesel misli na to, da se je hči zaljubila v gosjega pastirja in je njeno roko takoj ponudil starejšemu premožnemu prijatelju s sosednje graščine. Kunigunda se ni hotela ukloniti očetovi volji, zato je ukazal, naj jo zazidajo na severni strani gradu v temno sobo brez oken in vrat, sam pa je legel v posteljo in čez slab mesec izpustil svojo dušo. Še nedolgo tega so stari Velenjčani uporabljali frazo, da je kdo temni, kot je bila grajska Kunigunda. Tudi večeri so včasih na gradu prav nemirni in tu in tam se pri kapelici pod Kožljem prikaže bela, neustavljivo lepa gospa. (Ažber, 2020)

2.8 LEGENDE IN MITI GRADU ŠALEK

2.8.1 Zidanje Šaleškega gradu

Nekoč je bival na šaleškem gradu graščak Valentin. Kmetom je ukazal, da so mu prišli gradit velik stolp. Tudi tlačani z gradu Turn so prišli pomagat. Delavcev je bilo ko listja in trave. Nadzorovala jih je mlada grofova hči, ki je zelo grdo ravnala s podložniki; kdor je le malo počival, je moral jahati oslico. Oslica pa je bila iz lesa in je imela zelo ostro hrbtišče. Jahaču so zvezali noge pod osličinim trebuhom, tako da ni mogel razjahati. Marsikdo je na oslici izkrvavel. Nekoč je dala grofična mučiti starega tlačana. Ob tisti priliki se je zemlja odprla in požrla mlado okrutnico. Še danes se vidi prepad, ki ga je dal izkopati graščak, da bi rešil hčerko. (Orožen, 1936)

2.8.2 Podzemeljski hodniki

Najmogočnejši grad v Šaleški dolini je bil Šalek. Ta grad je imel podzemeljske zveze z drugimi gradovi. Največji podzemeljski rov pa je vodil do Ognjenega gradu, katerega razvaline se nahajajo nekaj sto metrov višje. Ker je grad preklet, je seveda preklet tudi rov. Pogumni fantje so že večkrat hoteli odkopati in pobrati zaklad, ki je baje skrit v rovu. Toda kadar koli so odkopali zemljo do rova, so slišali v njem neko bobnenje, prestrašili so se in zbežali. (Orožen, 1936)

2.8.3 Grajske postojanke

Šaleški gospodje so imeli svoje postojanke tudi po vaseh. Tako je bila pri Oštirju (kakor se zdaj pri hiši pravi) v Šaleški vasi njihova shramba za žito. V isti vasi so imeli stolp, s katerega so graščaki klicali svoje lovce z rogom na lov. Temu stolpu so pozneje Šalečani prizidali cerkev; na nekam stebri blizu cerkve so imeli graščaki v starih časih kip sv. Krištofa, zaščitnika treznosti. Ta kip je bil baje zelo velik, kajti sv. Krištof je imel za palico precej debel hrast. (Orožen, 1936)

2.8.4 Turki oblegajo Šaleški grad

Pravijo, da so Turki nekoč oblegali Šaleški grad. Razstrelili so vse poslopje, samo stolpu niso mogli do živega; zaradi njegove trioglate oblike naj bi se odbile od njega vse turške krogle. Če je kaj resnica na tem, se je to zgodilo leta 1643, ko so oblegali bližnje Velenje. (Orožen, 1936)

2.8.5 Strela uniči Šaleški grad

Pripovedujejo, da so v svojem času nekega popoldneva v gradu plesali. Divjala je nevihta in v grad je treščila strela. Niso pa opazili požara, dokler ni bila vsa streha, ki je bila narejena iz skodel, v plamenu. Tedaj je zgorel tudi arhiv. To pripovedovanje utegne biti resnično. Po tem požaru gradu niso več obnavljali. (Orožen, 1936)

2.8.6 Šaleški graščak prekolne grad, ženo in hčere

V Šaleškem gradu je živel graščak z ženo, ki je bila hčerka turjaškega graščaka. Ta dva graščaka sta bila zelo dobra prijatelja in dobra igralca. Velikokrat sta skupaj igrala in enkrat sta stavila vsak svoje premoženje. V igri je zmagal turjaški graščak in dobil vso posestvo šaleškega graščaka. Šaleški graščak je od jeze preklel cel grad in svojo ženo ter tri hčere.

2.8.7 Zakleta graščakinja

Neki delavec je bil zelo skromen in enkrat je prišel do razvalin starega gradu, kjer je videl nekaj veder zlatnikov. Zraven je bila starka, ki je govorila, naj se gre umit. Delavec je stekel stran in se šel umit v potok. Mimo je prišel prijatelj in delavec mu je povedal, kaj se mu je zgodilo. Skupaj sta šla do razvalin, kjer jima je starka žalostno dejala, zakaj je ni ubogal, da bi jo s tem rešil prekletstva in bi dobil zlatnike.

2.8.8 Grajski hlapec Jurij s Šaleškega gradu

Bil je dan sv. Rešnjega križa. In vsi, razen hlapca Jurija, so šli na procesijo. Mislil je, zdaj ko nikogar ni doma, se bo ga lahko napil. In ko je odprl vrata, je pred njim stal moški, ki je imel v eni roki križ, na nogi pa je imel kačo, ki ga je tako stiskala, da je vpil. Rekel je, da je tudi on naredil isto napako in pred njim umrl. Enako se je zgodilo hlapcu Juriju. Kdor bi si upal iti na sveti večer med 11. in 12. uro na razvaline, bi slišal ihtenje hlapca Jurija.

2.9 LEGENDE IN MITI GRADU FORHTENEK

2.9.1 Pusta gora

V Okolici Forhteneka je gora, ki se imenuje Pusta gora. Svoje ime je dobila v grofovskih časih. Forhteneški gospodje so bili zelo kruti do kmetov. Na gradu so imeli rog, ki je pozival kmete k delu. Nekega dne naj bi bilo tako, da se noben kmet ni oglasil oziroma začel delati. Da bi graščaka še bolj ujezili, so tamkajšnji kmetje dali v pečeh zažgati velik ogenj in grajski gospodje so mislili, da nasprotujejo. V resnici so kmetje zapustili domove in pustili ogenj goreti ter se podali pod Viderdriškega gospoda, kjer so pričakovali boljše življenje.

2.9.2 Propad Forhteneškega gradu

Na Forhteneku je bival graščak, ki je bil zelo strog, celo nasilen. Nekega dne so se pojavili na nebu temni oblaki in grozno je začelo grmeti. Udarilo je v grad, ki je začel goreti. Graščaka pa je bil na poti domov. Od daleč je opazil ogenj in poskušal čim hitreje priti do gradu. Ko je prišel do zadnjega brega, je zagledal zelenega moža, ki se je sprehajal pod zidovjem gorečega gradu. Graščak se ga je zelo prestrašil in takoj obrnil konja ter odjezdil. Grad pa je zgorel do tal in je ostal zapuščen.

V začetku stoletja naj bi po Gaberkah pogosto vršala divja jaga. Prišla je od Forhteneka in slišalo se je težko dihanje in hropenje, ki se je počasi oddaljevalo proti leženskemu gozdu. Če je kdo zaslišal divjo jago, se je ustavil in tako je najbolje storil, sicer bi ga pohodilo. Tamkajšnji prebivalci so vedno vedeli, kdaj po prišla divja jaga, saj so takrat vsi gabrški psi začeli glasno lajati.

2.10 LEGENDE PUSTEGA GRADU

2.10.1 O Pustem gradu in o jezeru

V Šaleški dolini je bilo nekoč jezero. Pusti grad pa je služil kot svetilni stolp čolnarjem, ki

so se ponoči nahajali na vodi, je kazal rešilno pot. (Orožen, 1936)

2.10.2 Dekle v Pustem gradu pri Šoštanju

Neko dekle je šlo na božič iz službe domov. Pride do Pustega gradu, vidi odprta vrata in vstopi, da bi si ogledala njegovo notranjost. Čim vstopi, se vrata zaprejo in dekle zapazi pred seboj moža, stoječega poleg treh sodov zlatnikov. Poslej je morala ostati v gradu celo leto; tisti mož ji je preskrboval hrano, ona pa mu je pospravljala in prejemala redno mesečno plačo. Ko je minilo leto dni, jo je mož vprašal, če hoče še nadalje ostati pri njem. Dekle je zanimala, ker je hotela domov, in mož ji je naložil za odhodnico polno košaro zlatnikov. (Orožen, 1936)

2.10.3 Kača na Pustem gradu pri Šoštanju

Mladenič je vsak večer hodil mimo razvalin Pustega gradu v vas k svoji puncu Urški. Vsakič, ko je šel mimo razvalin, ga je poklical glas, a se ni odzval. Po nekaj dneh pa le vpraša, kdo ga kliče. Glas mu reče, naj vzame list iz kupa kamenja, ga nese župniku na blagoslov, pusti Urško in se poroči z njo. Fant stori, kot mu je rekel glas, in v nedeljo je že poroka. Vsi svatje čakajo nevesto, ki pa je ni od nikoder. Naenkrat se odpro vsa vrata cerkve in pred mladeniča poklekne kača. Župnik ju blagoslovi in iz kače se spremeni v lepo kraljico, ki odpelje mladeniča na grad. Kraljica se mu zahvali in mu podeli tri sode zlatnikov. Veli mu, da dva razdeli med revne ljudi, saj jih je njen oče nepošteno pridobil, enega pa naj obdrži zase, se poroči z Urško in živi srečno z njo do konca dni. Rečeno mladenič tudi stori, kraljica pa se pogrezne nazaj v zemljo.

2.10.4 Greh in kazen šoštanjkega graščaka

Neki šoštanjki graščak je šel v cerkev k svetemu obhajilu in hostijo namesto v usta položi na rano na nogi, misleč, da se bo prej pozdravila. Graščak je vseeno umrl, a ni mirno počival. Vsako noč ob polnoči je vstal iz groba in z motiko razkopaval okoli hiš. Vsi so se ga bali. Trije študentje pa se odločijo, da ga rešijo prekletstva in se neko noč postavijo v zasedo v cerkvenem zvoniku. Ko so videli, da je graščak vstal iz groba in se podal na pot, so na skrivaj zasadili nož v njegov grob. S tem so grob zaprli. Ko se je graščak vrnil h grobu, vanj ni mogel, saj je bil zaprt. Oziral se je okoli, kdo mu je to naredil, in zagledal

mladeniče v cerkvenem zvoniku. Pognal se je proti njemu, oni pa so se zaleteli v zvon, da je glasno zazvonil. Priletel je angel in mu vzel hostijo iz rane, črni vrani pa so ga raztrgali.

3 METODE DELA

Z izdelavo raziskovalne naloge smo začele konec oktobra. Teoretični del smo zapisale s pomočjo domače literature, ki smo jo poiskale v šolski in mestni knjižnici Velenje ter v grajski knjižnici na Velenjskem gradu. V empiričnem delu smo uporabile kvantitativno metodo raziskovanja, tj. intervju. Ob obisku Velenjskega gradu smo opravile intervju z gospo Matejo Medved, ostalim intervjuvancem smo vprašanja poslale preko e-pošte. V nadaljevanju bomo predstavile raziskovalni vprašalnik in odgovore.

4 METODOLOGIJA – INTERVJUJI

Predvidevale smo, da je tema naše raziskovalne naloge takšna, da lahko največ informacij dobimo od muzejskih svetovalcev in kustosov. Za pogovor z njimi pa je najustreznejši raziskovalni pogovor oz. tematski intervju.

Na začetku našega raziskovanja smo po predhodnem dogovoru odšle na Velenjski grad, kjer nas je sprejela gospa Mateja Medved. Svetovala nam je glede gradiva in odgovorila na pripravljena vprašanja. Predlagala nam je tudi, s kom bi še lahko naredile raziskovalni pogovor.

Zaradi težkega usklajevanja z ostalimi intervjuvanci smo jim poslale prošnjo za sodelovanje pri raziskovalni nalogi po e-pošti. Vsi so se pozitivno odzvali in bili pripravljeni odgovarjati.

4.1 INTERVJU O VELENJSKEM GRADU Z GOSPO MATEJO MEVDED

Mateja Medved, muzejska svetovalka, bi nekemu, ko ne ve ničesar o Velenjskem gradu, povedala, da je eden izmen boljše ohranjenih gradov na Slovenskem in kaže podobo renesančne grajske stavbe iz 16. stoletja. Njegov nastanek postavljamo v čas sredi 13. stoletja. V gradu je sedaj Muzej Velenje.

Dejala je, da so prvi lastniki in najverjetnejši graditelji prvotne grajske stavbe bili gospodje Kunšperški. Tem so v 14. stoletju sledili njihovi sorodniki grofje Ptujski, za njimi pa se je zvrstila dolga linija srednjeveških plemiških družin. Med njimi je potrebno omeniti družini grofov Wagen zu Wagensberg ter Sauer, ki so v 16. in 17. stoletju s prezidavami in dozidavami

poskrbeli za izgled gradu v renesančnem duhu. Povedala je, da so se kasneje zvrstile številne plemiške družine iz vrst nižjega plemstva. Kot zadnji lastniki sta bili omenjeni družini Adamovich de Csepin ter goriški grofje Coronini Cronberg.

Na vprašanje, ali je bil grad kdaj napaden, je odgovorila, da je bil večkrat ogrožen. Med njimi so bili Turki v 15. stoletju, ki so leta 1473, ko so se vračali s Koroške s svojih roparskih pohodov, prvič vdrli v Šaleško dolino, potem pa še nekajkrat tudi v 16. in 17. stoletju. Leta 1643 naj bi Turki naselje Velenje celo »požgali do tal.«. Grad so v 17. stoletju ogrožali tudi puntarski kmetje ob drugem slovenskem kmečkem uporuh leta 1635. Tedaj so kmetje v Šaleški dolini, kot eni izmed žarišč upora, razdejali več gradov, a novo utrjenega gradu, tedaj v lasti grofov Sauerjev, se menda niso niti poskusili lotiti. Konec 14. stoletja so grad želeli usvojiti Celjski grofje.

Na vprašanje, kaj se ji zdi na Velenjskem gradu posebno, je odgovorila, da je Velenjski grad eden boljše ohranjenih gradov, tako v Šaleški dolini kot širše. To velja le za samo grajsko stavbo, grad pa je bil že med vojno in neposredno po njej skoraj v celoti izpraznjen. Medtem ko se od notranje opreme ni ohranilo skoraj nič, pa je z izjemo dviznega mostu, ki je bil odstranjen že v 19. stoletju, zelo dobro ohranjena sama grajska stavba s številnimi renesančnimi in gotskimi detajli. Med prave grajske arhitekturne bisere tako sodijo renesančni erkerji, vhodni portali, renesančna in tudi gotska okna, strelne line itd. Zelo zanimiva so npr. vhodna vrata, ki vodijo v grajski atrij. Gre za utrjena vrata iz hrastovih plohov, ki so na zunanji strani obita s tolčeno pločevino. Železne krpe, ki so kot luske s kovanimi žebli pribite na les, so vrata ščitile pred udarci s sekiro ali ovnom, nekaj časa tudi pred ognjem. Vrata imajo vrezana manjša t. i. izmuzna vratca, ki so jih, kot govori že samo ime, odpirali le ob res izjemnih in nujnih priložnostih v času, ko so bila glavna vrata zapahnjena. V vrata sta vrezani tudi dve luknjici oz. špijona za pregled nad okolico in trikotna odprtina za kopje, puščico samostrela ali puško.

Gospa Mateja pozna več legend, med njimi je legenda o skrivnem rovu, ki vodi v trg ali celo do gradu Šalek. Rov do trga naj bi kopala dva kaznjenca, ki sta bila obsojena na dosmrtno ječo, obljubili pa so jima popolno svobode, če izkopljeta vodnjak. Kopala sta dolgo, vse do svoje smrti, saj ju je zadušil plin na dnu vodnjaka, ki je, kot pripoveduje zgodba, ki jo najdemo v Mlinškovem berilu, globok 30 m in sega do trga. V resnici je vodnjak globok skoraj 50 m in ne sega do Starega Velenja.

Povedala je, da je največ legend o gradovih v Šaleški dolini zabeleženih v delu Janka Orožna z naslovom Gradovi in graščine v narodnem izročilu, s podnaslovom Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi, ki je izšla že leta 1936 v Celju.

Nekaj legend je, kot ima v spominu, zabeležil tudi velenjski učitelj in zbiralec narodnega blaga Fran Mlinšek. Njegove zapiske sta za objavo, pod naslovom Mlinškovo berilo: (i)zbrani etnološki in slovstveni zapiski v Šaleških razgledih 7, pripravila Jože Hudales in Ivo Stropnik. Izšla je leta 1991.

Gospa Mateja je mnenja, da bi morali legendo o grajskem orlu grofov Coroninijev poznati vsi prebivalci Šaleške doline. Pravi, da se številni Velenjčani še spomnijo, kako so oni ali njihovi starši kot otroci za poslastico orlu lovili velenjske mačke, grof Coronini pa jih je za to nagradil z dinarjem.

Podatka o tem, če so kdaj oropali grad, ni imela.

Na vprašanje, ali so imeli v gradu dobro orožje, je odgovorila, da je bil grad imenitno opremljen in da je v viteški dvorani viselo po stenah vse polno starega orožja, mečev, opreme in okleпов iz 14. in 15. stoletja. O tem, da sta bili na gradu celo dve sobi polni orožja in da je le-to viselo tudi po stenah nekdanj zastekljenega arkadnega hodnika, pa že nekaj pred Janischem poroča tudi Carl Reichert v delu Einst und jezt.

Povedala je, da je grad na začetku varoval le manjši stolp, palacij ter obzidje. V 14. stoletju so ga obdali s šalastim obzidjem, ki so ga v 16. stoletju dodatno okrepili s polstolpi in tremi stolpi. O obrambni vlogi gradu pa pričajo tudi številne in še ohranjene strelne line.

Povedala nam je, da je najstarejši predmet, ki ga hranijo, kamnita sekira, najdena na Plešivcu. Med najstarejše predmete pa sodi tudi kamnit rimski nagrobnik iz druge polovice 2. oziroma 3. stoletja.

Meni, da na gradu ne straši.

Grad je sedaj namenjen Muzeju Velenje, ki je bil ustanovljen 3. novembra 1957 kot Muzej slovenskih premogovnikov. Na gradu si je mogoče ogledati več kot 13 muzejskih in galerijskih stalnih razstav.

4.2 INTERVJU O VELENJSKEM GRADU Z GOSPODOM MIRANOM APLINCEM

Na vprašanje, kaj bi v nekaj stavkih povedali nekemu, ki ne ve še ničesar o Velenjskem gradu, je g. Miran Aplinc, muzejski svetovalec, povedal, da srednjeveški Velenjski grad ali grad Velenje stoji na vzpetini nad mestom Velenje v Šaleški dolini. Leži na strmi skalni kopi, okrog 60 m višje od mesta Velenje in je tipična vojaško-stanovanjska utrdba, katere tloris se je prilagajal terenu, na katerem stoji. Na njem so živeli gospodje Kunšperški do 14. stoletja, potem pa je grad pogosto menjeval lastnike, od katerih je bila najpomembnejša rodbina Wagen - Liechtenberški iz 16. stoletja, nato rodbina Adamovich (17. stoletje). Zadnji predvojni lastnik gradu pa je bilangoriška plemiška rodbina Coronini - Cronberg (20. stoletje).

Povedal je, da so v 17. stoletju uporni kmetje zavzeli, oplenili in razdejali skoraj vse gradove, a Velenjski grad se je s svojimi hlapci uspešno obranil, saj je bil med vsemi gradovi v Šaleški dolini najboljše zavarovan in utrjen.

Najbolj mu je na gradu všeč veduta, kar pomeni razgled.

Pravi, da so na vsakem gradu »skrivne sobe«, ki pa imajo svoj namen.

Pozna samo legendo o Kunigundi.

Gospod Miran je povedal, da so imeli ustrezno orožje in da grad po njegovem mnenju varuje njegova lega.

Na vprašanje, kateri predmet je najstarejši, ki ga hrani, je odgovoril, da žepno sončno uro.

Gospod Miran je dejal, da je grad po 2. svetovni vojni postal državna last. Prvotno so bila tu rudarska stanovanja, leta 1957 pa se je začel postopno preurejati v muzej. V gradu so bili prostori Muzeja slovenskih premogovnikov, ki se je kasneje zaradi širšega področja delovanja preimenoval v Muzej Velenje. Premogovniško muzejsko zbirko pa so prenesli v opuščeni premogovniški jašek Premogovnika Velenje in tako formirali Muzej premogovništva Slovenije. Muzej mdr. hrani afriško etnološko zbirko češkega umetnika in raziskovalca Františka Foita.

4.3 INTERVJU O GRADU ŠALEK Z GOSPO ALMO JAVORNIK

Šaleški grad je najstarejši grad v naši dolini, nam je pripovedovala ga. Javornik. Naša Šaleška dolina je edina dolina v Sloveniji, ki ima ime po gradu, in sicer ravno po gradu Šalek. Ohranjen je osrednji stolp gradu, ki ima nenavadno trikotno obliko. Povedala nam je, da je okrog Šaleškega gradu ljudska domišljija spletla niz pripovedk. Nekatere se navezujejo na resnične dogodke, kot je tista o turških vpadih, vendar nimamo uradnih zapisov o tem.

Najbolj ji je zanimiva nenavadna trikotna oblika ohranjenega obrambnega stolpa. Povedala nam je, da so od gradu ostale samo ruševine in žal ni ohranjena nobena soba.

Povedala nam je za legende in mite o tem gradu, ki smo jih že omenile (Zidanje Šaleškega gradu, Podzemeljski hodniki, Grajske postojanke, Turki oblegajo Šaleški grad, Strela uniči Šaleški grad, Šaleški graščak prekolne grad, ženo in hčere, Zakleta graščakinja, Grajski hlapec Jurij s Šaleškega gradu). Po njenem bi naj vsi vedeli mit o tem, da naj bi obstajal skrivni rov, ki bi povezoval Velenjski in Šaleški grad. Rov še ni bil najden, vendar so prebivalci prepričani, da obstaja. Pravi, da ni zapisano o tem, da bi grad kdaj oropali ali da bi imel dobro orožje. Povedala nam je, da je bila sama lega gradu Šalek strateško dobro izbrana, saj ga je varovala in mu hkrati omogočala pregled na celotno dolino. Izdala nam je, da so najstarejši do zdaj najdeni predmeti srednjeveški novci, pfenigi, ki so trije in datirani v čas od 1410 do 1456.

Pravi, da na gradu mogoče straši.

Povedala nam je, da je grad odprt za zunanje obiskovalce ob sredah in sobotah od 9. do 17. ure, takrat si lahko grad ogledajo znotraj ograje, ki je postavljena okoli ruševin Šaleškega gradu. Danes je Šaleški grad predvsem razgledna točka.

4.4 INTERVJU O GRADU FORHTENEK Z GOSPODOM JERNEJEM HOZJANOM

Gospod Jernej, kustos in muzejski svetovalec, nam je povedal, da je grad stal na strmi, delno skalnati vzpetini zahodno nad potokom Velunja, v naselju Ravne pri Šoštanju vzhodno nad domačijo Vratar, od katerega so ostale le še mogočne razvaline. Povedal nam je, da ga je konec 13. stoletja pozidal šentpavelski samostan, ki ga je dal v fevd Vovbrškim grofom, ki so na njem imeli kastelane.

Izdal nam je, da se v virih prvič omenja leta 1317 kot Fuerhtenek, leta 1336 kot vest Forhtenek leta 1435 je omenjen burck Fuerhtenegk, leta 1462 in 1480 pa kot gschloss.

Dejal je, da je bil zadnji lastnik gradu Žiga Jurij Dobrnski, ki je na gradu živel od leta 1620.

Pravi, da so grad Forhtenek leta 1635 zavzeli, oropali in poškodovali uporni kmetje, tako da so ostale le še ruševine.

Zanimiva mu je sama lokacija gradu, ki je na vzpetini, in grb s podobo ribe.

Pravi, da na gradu ni bilo nobene skrivne sobe.

Povedal nam je dve legendi, ki jih že poznamo. To sta Pusta gora in Propad Forhteneškega gradu. Izdal pa nam je tudi nekaj novih legend in mitov.

Zidanje Forhteneka

Ko so zidali Forhtenek, so kmete silno mučili s tlako. Marsikateremu je obležala vprežna živina mrtva pred vozom. Mnogi tolikih muk niso mogli več prenašati in so se izselili.

Okoliš, kjer so bivali dotlej, je opustel in se je poimenoval Pusta gora. Leži deloma v Škalski in deloma v Podgorski župniji.

Poslednja volja zadnjega forhteneškega graščaka

Ko je zadnji gospodar gradu začutil, da se mu bliža poslednja ura, je razdelil vsa svoja zemljišča med svoje zveste služabnike, in sicer med grajskega kaplana, vratarja in hlapce.

Odtlej so se ohranila mnoga domača imena novih gospodarjev. Domu, ki ga je zgradil kaplan na podarjenem zemljišču, pravijo po domače »Pri kaplanu«, dom, ki si ga je postavil bivši vratar tik ob gradu, se imenuje »Pri vratarju«. In domovi hlapcev nosijo imena svojih novih gospodarjev npr. »Pri Mohaču« (Mihcu), »Pri Jerneju«, »Pri Gregorju«, »Pri Jakobu«.

Ribnik in podzemski hodnik

Tik pod gradom je na Polnerjevem svetu studenec, kjer je bil grajski ribnik. Pravijo, da je pod ribnikom vodil podzemski hodnik do gradu. Drug podzemski hodnik je imel svoj

vhod pri Filonšku, kjer je hlev, ki je nekdam služil grajski gospodi, in je še danes poslikan.

Forhteneški zvon

Pod Forhtenekom je lepa in obsežna okolica Ravne, kjer se na malem hribčku nahaja lična cerkvica sv. Duha. V ravenski cerkvi je manjši, srebrn zvon, ki ima zelo lep in tako močan glas, da se sliši dlje kot veliki zvon. Ta ravenski srebrni zvon je bil nekdam v forhteneški grajski cerkvi.

Povedal nam je še dve drugi legendi, ki se ne navezujeta na grad Forhtenek, vendar sta iz Šaleške doline.

Turki uničijo Žamberk

Turki so nekoč na poti s Koroške prišli do Kepa, kmeta, ki ima svoje domovje med Zavodnjem in Št. Vidom. Pred seboj so zagledali na precej strmem gričku tik nad Zavodnjem stoječi grad Zamberk, ki jih je s svojo ponosno in proti oblakom segajočo obliko močno dražil. Ozrli so se naokrog in zagledali nad Kepom veliko reber, kamor so potegnili silen top. Od tam so namerili naravnost na grad, ki je kmalu zletel v zrak. Turkom pa je bil lep kraj zelo všeč. Zato so zasadili na mnogih mestih lipe, ki dočakajo visoko starost, in so se zrekli, da se nekoč še povrnejo pogledat, kako rastejo lipe. Dve taki lipi sta bili pri Kepu; ena lipa, stoječa poleg križa pred Petrovo gostilno v Zavodnjah, se je morala s križem vred umakniti novi cesti. Druga lipa, ki je krasila okolje Petrovega soseda, je postala tako slaba, da so jo morali podreti. Če se Turki res še kdaj vrnejo v Zavodnje, lip, ki so jih nekdam zasadili, ne bodo videli več. (Orožen, 1936, 115–116)

Gospodarjeva hudobnost je uničila grad

Neki posestnik Žamberškega gradu je imel pastorka, ki ga je sila sovražil in pognal z doma. Pastorek je šel v vojsko in se je odlikoval v mnogih bitkah. Pozneje je prišel s Koroškega s četo vojakov. Naskočil je grad, ga osvojil in razdejal, posadko pa pobil do zadnjega moža. (Orožen 1936, 116)

Izdal nam je legendo, za katero meni, da bi jo lahko vedeli vsi prebivalci Šaleške doline.

Kopanje zaklada

Na Žamberku je baje zakopan zaklad; vsaj nekateri ljudje verujejo v to.

Med njimi je bil pred nekaj leti tudi kmet, ki se je odločil, da bo zaklad izkopal. Do tega sklepa ga je privedel berač Kolomuh z Razborja. Hodila sta na grad podnevi in tudi ponoči.

Kmet je kopal, da mu je tekel pot po obrazu, berač pa je v bližnji senci ležal, čital in pričakoval, kdaj prinese kdo njemu in kmetu jedi in pijače. Za kopanje je zvedel tudi gospod župnik in ker se je vršilo celo o najsvetejših dneh, npr. o božiču, je poklical pridnega kopača k sebi in mu delo ustavil. (Orožen, 1936, 116)

Pravi, da so imeli v gradu dobro orožje in grad zaščiten iz vseh strani, ne pozna pa nobenega predmeta, ki bi bil ohranjen. Na gradu po njegovo ne straši.

Povedal je, da je grad razvalina in v današnjih časih priljubljena turistična, razgledna in pohodniška točka prebivalcev Šaleške doline.

4.5 INTERVJU O PUSTEM GRADU Z GOSPODOM JERNEJEM HOZJANOM

G. Jernej Hozjan je povedal, da grad Šoštanj tudi Pusti grad (nemško Schönstein) stoji sredi strmega pobočja nad istoimenskim mestom Šoštanj v občini Šoštanj v zahodnem delu Šaleške doline ob spodnjem toku reke Pake. Nemško ime gradu, po katerem je prirejeno tudi slovensko, v dobesednem prevodu pomeni lepi kamen, torej lepi grad. Drugače je z domačim imenom Pusti grad, ki je nastalo šele potem, ko je bil grad že razvaljen oziroma opustel. Grad ali utrdba je bil najbrž zgrajen v drugi polovici 12. stoletja na fevdni posesti šentpavelskega samostana, vendar graditelji niso znani.

Na vprašanje, kdo je živel v gradu, je odgovoril, da so se šoštanjski vitezi v virih pojavili med letoma 1189 in 1268. Šentpavelska fevdnika Eberharda in Hermana se sreča v Šoštanju leta 1236 kot priči salzburškega nadškofa. Ta rod Šoštanjskih je posest z gradom alodiral ter potem izumrl sredi 13. stoletja. Sam grad se v listinah izrecno omenja šele leta 1318 kot purch Schönstein. Grad in gospostvo sta bila tedaj last Vovbrških, Vovbrški so utrdbo imeli v lasti do leta 1322, saj je po njihovem izumrtju Šoštanj pripadal svobodnim gospodom Žovneškim, ki so leta 1329 zastavili sorodnikom Wallseejvcem. Celjski grofje so zadržali grad, gospostvo,

šoštanjske fevde in trg vse do izumrtja leta 1456. Za Žovneško-Celjske so grad upravljali njihovi kastelani. Leta 1387 je Šoštanj v zameno za Krško in Vipavo dobila v preužitek vdova grofa Hermana I., Katarina. Kot celjski upravnik gradu se leta 1436 omenja Jošt Vaist, nato trški sodnik Hieronim Voittländer. Leta 1470 je cesar za oskrbnika urada Šoštanj in Kacenštajn imenoval svojega svetnika Andreja von Kraiga.

Povedal je, da je bil grad napaden v 15. stoletju, in sicer v bojih med Habsburžani in Celjskimi grofi. V bojih s Habsburžani so Celjani sami delno porušili grad, da ne bi padel v roke nasprotnikom.

Zanimiva mu je sama lokacija gradu na vzpetini nad mestom Šoštanj. Ostanke stolpa pričajo o značilni romanski zasnovi pravilnih oblik. Leta 1635 je bil Šoštanj prizorišče kmečkega upora, v katerem se je oboroženi boj vršil ravno ob Šoštanjskem gradu.

Gospod Jernej pozna legende in mite, ki so že omenjene v raziskovalni nalogi: O Pustem gradu in jezeru, Kača na Pustem gradu, pri Šoštanju, Dekle v Pustem gradu pri Šoštanju in Greh in kazen Šoštanjkega graščaka.

Pripovedoval nam je legendo z naslovom Graščak s Katzensteina zgradi cerkvico svetega Florjana. Vzhodno od Šoštanja je na nekem griču cerkvica sv. Florijana. Na tistem mestu je stal nekoč grad in v gradu so imeli veliko slavlje. Prišlo je mnogo plemičev iz raznih krajev. V največjem veselju postane grajski hčeri slabo. Zapusti družbo in se gre sprehajat. Bilo ji je tedaj okrog dvanajst let. Ko pride pred grad, spleza na obzidje in se sprehaja po njem; bilo je namreč dovolj široko. Ko je bila na najnevarnejšem mestu, ji po nesreči spodrsne in pade v prepad. Eden izmed hlapcev to vidi in hiti graščaku povedati o nesreči. Graščak kar onemi. Zaobljubi se, da bo zgradil ob prepadu cerkvico, če se hči ni ubila. Vsi hite pogledati v prepad, kaj je z njo. Glej čudo! Hčerka jim prihiti vesela naproti. Obsuli so jo z vprašanji. Ona pa jim pripoveduje: "Ko sem padala, se mi je zdelo, da me nosijo angeli. Ko sem dospela do dna, sem čutila, kakor da sem legla na pernico." Graščak je izpolnil svojo obljubo. Cerkvica še dandanes stoji. Posvečena je sv. Florijanu in jo obiskujejo pobožni romarji.

Po njegovem mnenju bi morali vsi prebivalci Šaleške doline poznati legendo o Črnem Juriju. Na Katzensteinu je Črni Jurij služil za hlapca. Ker so z njim grdo ravnali, je nejevoljen pobegnil iz službe in se podal naravnost k cesarju, kjer je prosil, naj ga zaposlijo. Cesar je njegovi prošnji ustregel in Črni Jurij mu je tako marljivo delal, da mu je cesar na koncu obljubil za plačilo tisto

stvar, ki si jo sam izbere, pa naj bo karkoli in kakršnakoli. Črni Jurij si je izgovoril topničarje in top. Ko mu jih je cesar dal, jim je ukazal, naj po vrsti razstrele vse gradove. Tako se je zgodilo. Gradovi so bili uničeni in nikdar več ne bodo vstali.

Na vprašanje, čemu je grad namenjen sedaj, je odgovoril, da je grad-razvalina, v današnjih časih priljubljena turistična, razgledna in pohodniška točka prebivalcev Šaleške doline.

4.6 INTERVJU O PUSTEM GRADU Z GOSPO ŠPELO POLES

Gospa Špela nam je povedala, da je eden od treh nekdanjih šoštanjjskih gradov, ki je zgrajen verjetno v 12. stoletju. Imenuje se grad Šoštanj, domačini pa mu pravijo Pusti grad, ker je bil opuščen v 16. stoletju.

Izdala nam je, da so ga v bojih s Habsburžani razrušili lastniki Celjski. Povedala nam je, da je pri gradu leta 1635 potekal oborožen kmečki upor. Morda so ga kdaj napadli tudi Turki. Najbolj zanimiva so ji pripovedovanja zgodb domačinov o tem, kako so se kot otroci igrali v okolici gradu in kaj so tam odkrili. Ena od starih pesmi, ki opeva Šoštanj, pravi, da so imeli namen na Pusti grad zgraditi vzpenjačo; morda je bilo to za šalo ali pa zares.

Pripovedovala nam je o tem, da ko je bil Kajuh še gimnazijec, so na predvečer 1. maja leta 1939 mladinci zakurili v Šaleški dolini 13 kresov, največji med njimi je bil pri Pustem gradu.

Ni ji poznano nič od tega, da so bile v Pustem gradu kakšne skrivne sobe. Ljudje pa pravijo, da naj bi bil tam podzemni rov.

Pozna vsaj dve legendi o tem, da je bil Pusti grad včasih svetilnik, ko je bilo v Šaleški dolini jezero in o zakladu, ki se skriva v grajskih ruševinah, ki naj bi jih varoval črni pes. Povedala pa nam je tudi, da obstaja legenda o zakleti kači na gradu.

Ne ve, da bi kdaj grad oropali.

Grad bi naj bil zavarovan s stolpom, ki je ohranjen še danes in mu rečejo »bergfrid«. V Vili Mayer v Šoštanju hranimo starine, med njimi arheološke predmete, od katerih so najstarejši iz kamene dobe – zbirka kamnitih orodij.

Pravi, da nje še na gradu ni strašilo, ampak da nekateri ljudje pravijo, da na gradu straši. Povedala je, da je Pusti grad danes izletniška oz. turistična točka. Z gradu pa se nudi prostran pogled na Šoštanj in vzhodni del Šaleške doline.

Izdala nam je, da poza veliko legend, ki spadajo med ljudsko izročilo oz. lokalno kulturno dediščino: za grad Kacenštajn (kako je nastal, kako je bil porušen), Forhtenek (rov, zvon v kapeli), Šamberk (trije okopi, zaklad, kako je bil porušen), Šaleški in Velenjski grad (med njima naj bi bil podzemni rov), čarovnica Kunigunda na Velenjskem gradu, kraljična v ognjeni kočiji na Šaleškem gradu) itd. Nekatere legende pa so po njenih besedah tudi zapisane (Orožen). Po njenem so zgodbe pomemben del naše kulturne dediščine in kulturne identitete. Izdala nam je, da je znana zgodba o tem, kako je bilo nekoč v Šaleški dolini jezero, ki je odteklo skozi Penk. Poznana je tudi zgodba o Pozoju, jezerskem zmaju, zaradi katerega v Šaleški dolini kopljemo premog (včasih so verjeli, da je premog zmajeva kri).

5 OGLED GRADOV

5.1 OGLED VELENJSKEGA GRADU

Od vile Biance smo se odpravile na Velenjski grad, do katerega vodi 233 stopnic. Po poti smo grad tudi fotografirale. Preden smo vstopile v grad, smo občudovale razgled na Velenje in okoliške hribe.

Slika 9: Velenjski grad
(Foto: Milavec N.)

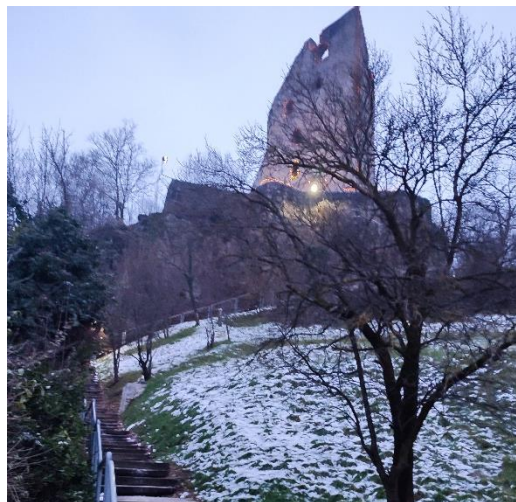
Slika 10: Mlade raziskovalke pred gradom Velenje
(Foto: Ferk T.)

5.2 OGLED GRADU ŠALEK

Odpravile smo se do gradu Šalek. Po urejenih in strmih stopnicah smo se vzpele na vrh hriba, kjer stojijo razvaline gradu. Odšle smo ravno tisti dan, ko je bil grad odprt in smo lahko šle čez ograjo. Na vrhu hriba pa je tudi lep pogled na mesto Velenje.

Slika 11: Grad Šalek
(Foto: Pušnik P.)

Slika 12: Pot na grad Šalek
(Foto: Ferk T.)

5.3 OGLED RAZVALIN FORHTENKA

Proti razvalinam gradu Forhtenek smo se odpravile kar od Nikinega doma, iz Raven pri Šoštanju. Spremljal nas je njen dedek. Hodile smo po gozdni poti, kjer nam je dedek pripovedoval o štirih kmetijah. Te kmetije so na posestvu, ki je bila last nekdanjih lastnikov gradu. Kmetije se še danes po domače imenujejo po njihovih imenih. (npr. pri Mihaču). Povedal je tudi legendo o skrivnem tunelu od gradu Forhtenek do kmetije v vasi.

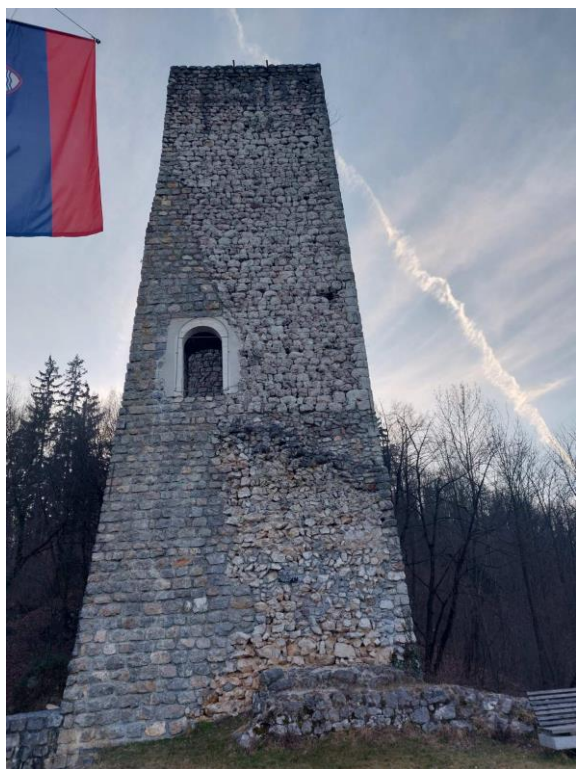
Slika 14: Pogled z gradu Forhtenek
(Foto: Milavec N.)

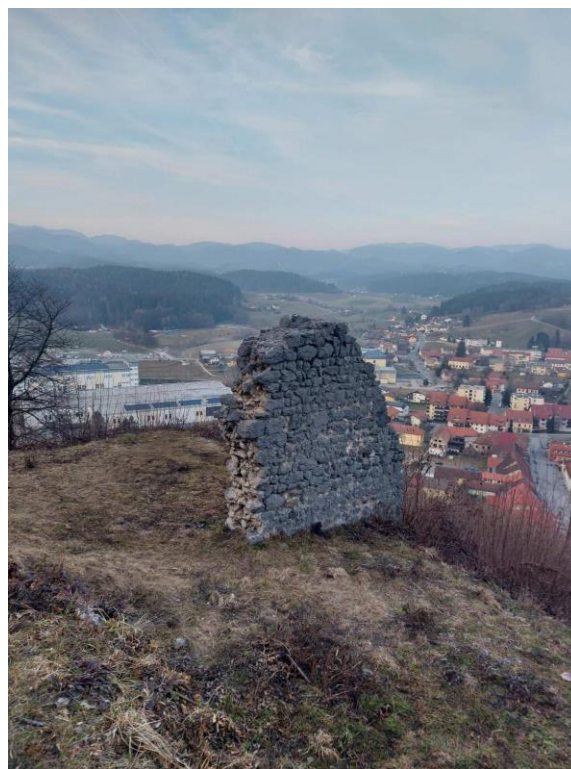
Slika 13: Mesto, kjer je bil tunel
(Foto: Milavec N.)

5.4 OGLED PUSTEGA GRADU

Iz šole smo se odpravile proti Pustemu gradu. Šle smo skozi središče Šoštanja, nato pa po kratki strmi poti proti gradu. Na poti smo srečale starejšo domačinko, ki živi pod gradom in grad vsakodnevno obišče. Vprašale smo jo, če pozna kakšno legendo o Pustem gradu. Povedala nam je, da pozna zgodbo o Jezerskem zmaju, zaradi katerega v Šaleški dolini kopljejo premog, in da so včasih verjeli, da je premog zmajeva kri. Z gradu se lepo vidi cel Šoštanj in jezera, zato je tudi priljubljena izletniška točka.

Slika 16: Pusti grad
(Foto: Menhart K.)

Slika 17: Razgled na Šoštanj s Pustega gradu
(Foto: Menhart K.)

6 REZULTATI IN RAZPRAVA

6.1 PREVERJANJE HIPOTEZ

H1: O legendah in mitih o gradovih Šaleške doline obstaja veliko literature.

To hipotezo smo ovrgle, saj ni veliko literature na takšno temo in ni znano veliko legend in mitov. Literaturo smo iskale v šolski in mestni knjižnici ter na Velenjskem gradu.

H2: Muzejski svetovalci in drugi zaposleni v muzejih vedo vsaj kakšno legendo ali mit in dobro poznajo zgodovino gradov.

To hipotezo smo potrdile, saj so nam pripovedovali o mitih in legendah povezanih z omenjenimi gradovi v Šaleški dolini.

H3: V legendah in mitih najdemo predvsem teme o kmetih, graščakih, skrivnih rovih in o uničenju gradov.

To hipotezo smo potrdile, saj predstavljene legende in miti govorijo ravno o tem.

H4: Največ legend in mitov je o Velenjskem gradu.

To hipotezo smo ovrgle, saj smo našle samo legendo o Kunigundi in legendo o skrivnem rovu, ki vodi v trg ali celo do gradu Šalek.

7 ZAKLJUČEK

Prišle smo do zaključka in ugotovile, da se v legendah in mitih pojavljajo teme o požarih, strelah, graščakih in kmetih. Legende govorijo predvsem o težkem delu kmetov, kako so strele in požari uničili gradove o različnih podzemeljskih hodnikih ... Izvedle smo tudi intervjuje, v katerih smo povprašale o gradovih, mitih in legendah. Prišle smo do ugotovitev, in sicer: Vsi gradovi, ki smo jih opisale, so bili dobro oboroženi, na njih ni strašilo, o vsakem gradu je nekaj mitov in legend, ti gradovi niso imeli ravno skrivnih sob, ampak so imeli podzemeljske hodnike, gradove pa so poskušali tudi oropati. Povprašale smo tudi domačine, če kaj vedo o gradovih in z njimi povezani miti in legende. Redki domačini so poznali nekatere legende.

Obiskale smo tudi Velenjski grad, grad Forhtenek, grad Šalek in pa Pusti grad, te pa smo tudi fotografirale.

Pri raziskovalni nalogi smo si zastavile štiri hipoteze, ki smo jih raziskale. Dve iz med njih smo potrdile, dve pa ovrgle.

Vesele smo, da smo se odločile za raziskovalno nalogo o gradovih, saj smo se naučile veliko novega in spoznale zanimive zgodbe.

8 POVZETEK

Zgodbe o zgodovinskem dogajanju so pomemben del naše kulturne dediščine in kulturne identitete. Za raziskovalno nalogo smo se odločile, ker nas zanimajo gradovi in z njimi povezane legende in miti. Osredotočile smo se na Velenjski grad, grad Šalek, grad Forhtenek in nam najbližji Pusti grad. Podatke smo zbirale s pomočjo raziskovalnih pogovorov z muzejskimi svetovalci in kustosinjo. Da bi izvedele čim več, smo se najprej odpravile na Velenjski grad, kjer nam je pri izbiri svetovala muzejska svetovalka. Nekaj legend in zanimivosti smo izvedele tudi od domačinov. Velenjski grad je svojo podobo spreminjal vse do 18. stoletja. Legenda pravi, da je na tem gradu nekoč živela Kunigudna, imeli so jo za čarovnico in jo vrgli v vodnjak na grajskem dvorišču. Po gradu Šalek je poimenovana Šaleška dolina. Po besedah kustosinje naj bi obstajal skrivni rov, ki bi povezoval Velenjski grad in grad Šalek. Razvaline Pustega gradu so bile pred časom nekoliko zaščitene pred nadaljnjim propadanjem, saj je postal priljubljena sprehajalna in izletniška točka. Nekoč naj bi služil kot svetilni stolp. Čolnarjem je ponoči kazal rešilno pot. Razvaline gradu Forhtenek so razdejali kmečki upori. Danes so vidni ostanki stolpa, obzidja in vodnjaka. Domačini so povedali, da je zadnji gospodar razdelil zemljišča med svoje zveste služabnike. Kmetije se še danes imenujejo po njihovih imenih. Ugotovile smo, da se v legendah in mitih pojavljajo teme o požarih, uničenju gradov, graščakih, tlačanih in kmetih.

9 SUMMARY

Stories of historical events are an important part of our cultural heritage and cultural identity. We chose this research project because we are interested in castles and the legends and myths surrounding them. We focused on Velenje Castle, Šalek Castle, Forhtenek Castle and Pusti Castle, which is nearest to us. We collected the research data by talking to museum consultants and the curator. In order to find out as much as possible, we first went to Velenje Castle, where its museum consultant advised us on our choices. We also learned about some legends and interesting facts from the locals. Velenje Castle's exterior was changing up to the 18th century. Legend has it that Kunigunda once lived in the castle, she was accused of witchcraft and was thrown into the castle courtyard well. Šalek Valley is named after Šalek Castle. According to the curator, there is supposed to be a secret tunnel connecting Velenje Castle and Šalek Castle. The ruins of Pusti Castle were somewhat protected from further deterioration some time ago, as it became a popular walking and excursion spot. It is said to have once served as a lighthouse, showing the boatmen the way out at night. The ruins of Forhtenek Castle are a result of peasant revolts. Today, only the remains of a tower, defensive walls and a well are visible. Locals said that the last owner distributed the lands of the castle among his loyal servants. Local farms are still named after them today. We found that the subjects of legends and myths are fires, the destruction of castles, lords of the manor, serfs and farmers.

10 VIRI IN LITERATURA

- Ažber, A. 2020. Kunigunda festival mladih kultur. Velenjska knjižna fundacija, Velenje
- Brišnik, D., Ravnikar T. 1995. Grad Šalek, Kulturni center Ivana Napotnika, Velenje
- Gradovi Slovenije: Legende o gradu Forhtenek. www.gradovislovenije.si (10. 1. 2023).
- Gradovi Slovenije: Grad Forhtenek. www.gradovislovenije.si (10. 1. 2023).
- Grad Šalek. Wikipedija. https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_%C5%A0alek (10. 11. 2022)
- Grad Velenje. Wikipedija. https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Velenje (15. 11. 2022)
- Hribernik, J. 1998. Mesto Šoštanj, zgodovinski opis. Občina Šoštanj zanjo dr. Bogdan Menih, Velenje
- Medved, M. muzejska svetovalka. Ustno sporočilo, 4. 1. 2011
- Orožan, J. 1936. Knjiga gradovi in graščine v narodnem izročilu. Samozaložba, Celje
- Ramšak, S. 1990. Kronika kraja Gaberke in 60 let gasilskega društva Gaberke. GD Gaberke, Gaberke
- Ravnikar, T. 2002. Grad Velenje. Kulturni center Ivana Napotnika, Velenje
- Stopar, I. 1991. Gradovi. Cankarjeva založba, Ljubljana
- Stopar, I. 1993. Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji: Med Solčavskim in Kobanskim. Viharnik, Ljubljana.
- Šaleška dolina. Razvaline gradu Šalek. <https://www.visitsaleska.si/sl/saleska-valley/razvaline-gradu-salek/> (10. 11. 2022)

VIRI FOTOGRAFIJ

- Slika 1: Grad Velenje, grafični list hrani Muzej Velenje, inv. št. MV; G-20
- Slika 3: Grad Šalek, grafični list hrani Muzej Velenje, inv. št. MV; G-15
- Slika 5: Grad Forhtenek, grafični list hrani Muzej Velenje, inv. št. MV; G-20
- Slika 6: https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Forhtenek#/media/Slika:Forhtenek_castle.jpg (23. 2. 2023)
- Slika 7: Pusti grad, grafični list hrani Muzej Velenje, inv. št. MV; 28

ZAHVALA

Najprej bi se rade zahvalile naši mentorici ge. Tanji Ferk, ki nas je skozi celotno izdelavo raziskovalne naloge usmerjala, dajala nasvete in nas spodbujala.

Zahvalili bi se tudi ge. Mateji Medved, za vse nasvete in pomoč pri iskanju literature.

Zahvaljujemo se našim družinam, za vso podporo in pomoč.

Hvala tudi vsem, ki ste kakorkoli sodelovali pri raziskovalni nalogi.

PRILOGE

Priloga A

PROŠNJA

Spoštovani!

Smo učenke 8. razreda OŠ Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj. Smo mlade raziskovalke v projektu Mladi raziskovalci za razvoj SAŠA regije. Delamo raziskovalno nalogo z naslovom Miti in legende o gradovih Šaleške doline. Gospa Mateja Medved nam je povedala, da veliko veste o tej temi, zato smo se odločile, da tudi vam pošljemo vprašalnik. Prosim vas, če lahko odgovorite na vprašanja. Odgovore nam pošljite preko e-pošte.

V upanju, da boste pripravljeni sodelovati, se Vam najlepše zahvaljujemo in Vas lepo pozdravljamo.

Nika Milavec

Pia Pušnik

Karin Menhart

Priloga B

INTERVJU

1. Kaj bi v nekaj stavkih povedali nekemu, ki ne ve še ničesar o gradu?
2. Kdo je živel v tem gradu?
3. Ali so grad kdaj napadali?
4. Kaj vam je zanimivo na tem gradu?
5. Je v gradu kakšna skrivna soba? Je katera soba povezana s kakšno legendo ali mitom?
6. Ali veste kakšno legendo o tem gradu?
7. Ali veste kakšno legendo še o ostalih gradovih v Šaleški dolini?
8. Obstaja mit ali legenda, za katero menite, da bi jo morali vsi prebivalci Šaleške doline poznati?
9. Ali so grad kdaj poskušali oropali? (Če bo odgovor da: Ali jim je uspelo?)
10. Ali so imeli v gradu dobro orožje?

11. Kje je bil grad najbolj zavarovan?
12. Kateri predmet je najstarejši, ki ga hranite?
13. Ali na gradu straši?
14. Čemu je grad namenjen sedaj?